

İNGİLİZ ARŞİV BELGELERİ İŞİĞİNDA BAŞBAKAN ADNAN MENDERES VE KABİNE ÜYELERİNİN YARGILAMA SÜRECİ

Cengiz ATLI¹

Öz

Ocak 1946'da kurulan Demokrat Parti, 14 Mayıs 1950 milletvekili seçimleriyle tek başına iktidara geldi. Bu tarihten itibaren on yıl süren DP iktidarı, 27 Mayıs 1960 darbesiyle sona erdi. 27 Mayıs 1960'da Demokrat Parti idaresine son veren askeri darbeden sonra 14 Ekim 1960'tan 15 Eylül 1961'e kadar Yassıada mahkemeleri olarak bilinen yargılama süreci 11 ay devam etmiş; dönem boyunca 202 duruşma yapılmıştı. 15 Eylül 1961'de açıklanan kararlar gereğince, DP'nin önde gelen isimlerinden 14 kişi idama mahkûm edildi. Milli Birlik Komitesi sadece Adnan Menderes, Fatih Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan'ın idam cezalarını onayladı ve bu üçlü 16-17 Eylül tarihlerinde idam edildiler. Hakkında ölüm cezası bulunan Cumhurbaşkanı Celal Bayar ise yaş haddi nedeniyle ömür boyu hapse çarptırıldı. 418 sanığa altı ay ile yirmi yıl arasında değişen hapis cezaları verildi. 123 sanık beraat etti. 5 sanık hakkında da takipsizlik kararı verildi. 27 Mayıs 1960 Darbesi, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde askerinin siyasete ilk müdahalesidir.

Emir komuta zinciri dışında, bir grup subay tarafından yapılan bu darbe, günümüzde hala tartışmalara yol açmaktadır. Cumhuriyetin kuruluşundan sonra ilk kez bir Başbakan ve Bakanlar Kurulu üyelerinin idam cezası ile yargılanıp ve bunlardan üçünün cezasının tatbiki ile sonuçlanan yargılama sürecine gidişat ve yargılamalar, dava duruşmaları gerek yurtiçinde gerekse dış dünya kamuoyunda da takip edilmekteydi. Özellikle İngilizler tarafından duruşmalar gün gün takip edilerek National Office gönderilmekteydi. Ayrıca Yassıada mahkemelerinde yargılanan milletvekillerinin de suçlama ve savunmaları da İngiliz raporlarında yer almaktadır. Raporlar içerisinde Demokrat Parti Milletvekili Nazlı Tılabar'ın eşiyle ilgili eşinin yargılama sürecinde etki edebilecek deliller hakkında yardımcı olunması amacıyla bilgi istediği belirtilmekteydi. Ayrıca Mr. Hyde Mr. Maclay, Sir Bernard gibi kişilerde duruşma salonlarına katılarak ve günlük basından çıkan haberleri düzenli olarak İngiltere'ye göndermekteydiler. Günümüzde yargılama ile

¹ Doç. Dr. Iğdır Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, cengiz3636@hotmail.com, ORCID No: 0000-0001-7617-6879.

Makale Gönderilme Tarihi: 23 Şubat 2020. Makale Kabul Tarihi: 25 Mart 2020.

Makale Türü: Araştırma Makalesi

ilgili belgelere bakıldığında çoğunlukla Cumhuriyet Arşiv Belgeleri (BCA) resmi tutanaklar, ve yerel gazeteler baz alınarak hazırlanmıştır. İngiliz Belgeleri, vesikaları her ne kadar olayları kendi bakış açısına göre ele almış olsa da tarihe ışık tutacak, birinci elden bilgilere ulaşmasını sağladığı için incelenmeye değer görülmüştür. Bu çalışmada, gelişmelerin seyrini daha iyi kavrayabilmek için sürecin en önemli aktörü olan İngiltere'nin arşiv belgelerine müracaat edilmiştir. Bu doğrultuda İngiliz Arşiv belgeleri ışığında Başbakan Adnan Menderes ve Kabine Üyelerinin Yargılama Süreci farklı bir bakışla yeniden yorumlanmaya, döneme ilişkin eksiklikler giderilmeye ve yeni tespitler yapılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Darbe, 1960, Yargılama, İngiltere, Arşiv, Rapor.

**TRIAL OF LAUGHTER BY DEATH:
THE ADJUSTMENT PROCESS OF THE MEMBER OF THE
PRESIDENT ADNAN MENDERES AND THE CABINET IN THE
LIGHT OF THE ENGLISH ARCHIVE DOCUMENTS**

Cengiz ATLI

Abstract

The Democratic Party, founded in January 1946, came to power alone with the 14 May 1950 parliamentary elections. The DP government, which lasted ten years from this date, ended with the coup of May 27, 1960. have; 202 hearings were held during the period. In accordance with the decisions announced on September 15, 1961, 14 of the leading names in the DP were sentenced to death. The National Unity Committee approved only the death penalties of Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu and Hasan Polatkan, and they were executed on September 16-17. President Celal Bayar, who was sentenced to death, was sentenced to life in prison for his age limit. 418 accused were sentenced to prison terms ranging from six months to twenty years. 123 defendants were acquitted. A decision not to prosecute was made for 5 defendants. May 27, 1960 coup, the military's first intervention in politics on the Republic of Turkey.

Outside the chain of command, this coup, still inflicted on controversy, by a group of officers. For the first time after the foundation of the Republic, the proceedings and trials, trial hearings and trials were followed both in Turkey and in the world, which resulted in the death penalty of a Prime Minister and the members of the Council of Ministers, which resulted in the execution of three of them. Especially the hearings were followed by the British and the National Office was sent. In addition, the accusations and defenses of the deputies tried in the Yassıada courts are also included in the British reports. In the reports, it was stated that Democrat Party Deputy Nazlı Tılabar asked for information about the wife's spouse, in order to assist with the evidence that might affect the trial process. Also Mr. Hyde Mr. People like Maclay and Sir Bernard attended the hearing rooms and regularly sent the news from the daily press to England. Today, when looking at the documents related to the judgment, the Republic Archive Documents (BCA) have been prepared based on official minutes and local newspapers. Although the English Documents handled the events from their own perspective, it was considered worthy of examination as it will shed light on history and provide first-hand information. In this study, the archive documents of England, which is the

C. ATLI

KAREFAD, ÇAKÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi/ Journal of Faculty of Letters
Cilt/Volume: 8, Sayı/Number: 1, (Nisan/April 2020): 65-83 (Atf için/To cite).

most important actor of the process, were applied to better understand the course of the developments. Accordingly, in the light of the British Archive documents, the Trial Process of Prime Minister Adnan Menderes and Cabinet Members has been tried to be reinterpreted with a different perspective, the deficiencies related to the period have been tried and new determinations have been made.

Keywords: Impact, 1960, Trial, U. K., Archive, Report.

Giriş

CHP Meclis Grubu'nda zaman zaman aykırı sesler olduğu bilinmesine rağmen I. Dünya Savaşı'nın sonlarına kadar parti içinde ciddi bir muhalefet ortaya çıkmamıştır. 1945'te Ticaret Bakanlığı'nın bütçesi görüşülürken yapılan şiddetli eleştiriler ve aleyhte verilen yedi oy,² hükümete karşı kısa bir zaman içerisinde gittikçe büyüyecek muhalefetin başlangıç noktasını oluşturacak ve muhalefetin yeni kadrosunu ortaya çıkaracaktır. 14 Mayıs 1945'te “Çiftiçiyi Topraklandırma Kanunu” görüşülürken Adnan Menderes ile Başbakan Şükrü Saraçoğlu sert bir biçimde tartıştılar ve bütçe tasarısına ret oyu veren yedi milletvekili oy kullanmayarak tepkilerini gösterdiler. Muhtelif kanunlar ve mevcut bir takım uygulamalar karşısında iktidarla ayrılığa düşen bazı milletvekilleri 7 Haziran 1945'te CHP Meclis Grubu'na “Dörtlü Tavrı” vermekle muhalefet daha belirgin bir hal almaya başladı (Karpat, 1996: 72).

Bu tavrı imzalayanlar Fuat Köprülü, Celal Bayar, Adnan Menderes ve Refik Koraltan'dır (Bozdağ, 1975: 17). Dörtlü Tavrı ile CHP içerisinde parti işleyişinin demokratik ilkelere göre yürütülmesi istenilir (Eroğul, 1970: 11). Ancak Dörtlü Tavrı CHP'lilerce reddedilir. Gerekçe olarak da mevcut kanun, kural ve kaidelerin değiştirilmesine yol açacağı ve bu çeşit tekliflerin görüşülme yerinin grup toplantısı olmayıp Millet Meclisi olması gerektiği ifade edilir (Eroğul, 1970: 11). Dörtlü Tavrının kabul edilmemesi CHP'de çok yakında başlayacak olan kırılmalarla yeni siyasi partilerin doğacağı varsayımlarını güçlendirir. Kamuoyu ve basında çok partili sisteme geçmenin yararları ya da doğuracağı sorunlar konusunda yayınlar ve tartışmalar başladı. Bu süreçte iktidar yanlısı “Ulus” gazetesi ile muhalefet yanlısı “Vatan” gazetesi kamuoyunu yönlendirmeye çalıştı. Eleştirilerin dozu gittikçe arttı. CHP yönetimi yaşanan gelişmelerden rahatsız olarak. Adnan Menderes ve Fuat Köprülü'den savunmaları istenildi (Ayın Tarihi, 1946, 1-31 Aralık: 13).

Fuat Köprülü savunmasında; “Uzun zamandır parti içerisinde yaptığım mücadele CHP'yi kuvvetlendirmek ve onu demokratik bir mecraya sokmak gayesine mahsustur. Ben CHP'ye mensup bir milletvekili olarak partiyi kuvvetlendirmek ve demokratik bir mahiyete sokmak için çalıştığımı eminim” diyecektir (Akşin, 1997: 141). Yapılan açıklamalar parti divanınca uygun görülmeyle Fuat Köprülü'nün 21 Eylül 1945'te parti ile ilişkisi

² 29 Mayıs 1945'te Recep Peker, Celal Bayar, Hikmet Bayur, Adnan Menderes, Fuat Köprülü, Refik Koraltan ve Emin Sazak tasarıya ret oyu vermişlerdi (Bkz. Albayrak, 2004: 43).

kesilir (Karpaz, 1996: 131). Takrir’de imzası olan Refik Koraltan ise iki arkadaşı hakkında partinin aldığı kararı eleştirdiği için 27 Kasım 1945’te partiden uzaklaştırılır. Celal Bayar da Basın Yasası’ndaki haberleşme özgürlüğünü sınırlandıran 5. ve 17. Maddelerin değiştirilmesi isteğiyle hazırladığı yasa tasarısının parti grubunda reddedilmesini gerekçe göstererek önce 26 Eylül 1945’te İzmir Milletvekilliğinden Aralık’ta CHP’den istifa ettiğini açıklar (Karpaz, 1996: 132).

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü 1 Kasım 1945’te TBMM’de yaptığı konuşmada Cumhuriyet yönetiminde demokratik karakterlerin bulunduğunu vurgulayarak muhalefet çevreleri ve basının izlediği yöntemlerden yakınmış, hürriyet ve demokrasi ile tecavüz ve anarşi arasındaki unsurların kanun yolu ile çözülmesi gerektiğine işaret etmiştir (*Ulus*, 1945, 20 Mayıs). İsmet İnönü’nün Meclis’te yaptığı bu konuşmadan iki ay sonra 7 Ocak 1946’da Refik Koraltan’ın İçişleri Bakanlığı’na verdiği dilekçe ile DP resmen kurulur. Partinin kurucuları, Dörtlül Takrir ’de imzaları olan Celal Bayar, Refik Koraltan, Fuat Köprülü ve Adnan Menderes’tir. Hazırlanan tüzükte: “*Siyasi haysiyetimizin birbirimize karşılıklı saygı gösteren partilerle idaresi lüzumuna inanan DP Türkiye Cumhuriyeti’nde demokrasimizin geniş bir anlayışla gerçekleştirmeye ve umumi bir siyasetin demokratik bir görüş ve zihniyetle büyütülmesine hizmet maksadıyla kurulmuştur* (Ahmad, 2006: 126) vurgusu yapılmıştır.

1946 ile 1950 yılları arasında ana muhalefet partisi konumunda bulunan Demokrat Parti, ülke içerisindeki örgütlenmesini çok kısa bir sürede tamamlamıştır. Seçimlere uzun bir zaman var iken DP çalışmalarını hızlandırmıştır. Özellikle muhafazakâr kesimin düşünceleri üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Ezanın Türkçe okutulması, Köy Enstitüleri ile Halkevlerinde dini yayınların yasak olması, İmam Hatip Okullarının öğrencisizlikten kapalı olması gibi birçok etken DP tarafından sürekli dile getirilmesi konunun ülke gündemindeki en önemli maddelerden biri olmasına ve gündemden düşmemesine sebep olmuştur. Bu durum CHP’yi bahsi geçen konularda reformlara itmek zorunda bırakmıştır. Özellikle 1949-1950 yılları arasındaki CHP Hükümetinin Başbakanı Mehmet Şemseddin Günaltay, hem duruşu hem de yaşantısıyla bahsi geçen konular noktasında DP’nin söylemlerini engellemek amacıyla Başbakan olduğunu kanıtlar niteliktedir.

14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan genel seçimleri %53,5 oy oranıyla Demokrat Parti kazanmış ve Türkiye’de yeni bir dönem başlamıştır. Seçimler, 27 yıllık Cumhuriyet Halk Partisi iktidarına son verirken aynı zamanda da Türk Demokrasi tarihinin en önemli dönüm noktalarından biri olmuştur. Dünyada rejimleri ve ülkeleri kuran siyasi partilerin kansız bir şekilde iktidarı devrettikleri oldukça nadirdir. 1950-1960 yılları arasında

ülkeyi kesintisiz bir şekilde yöneten DP, girdiği genel seçimlerin tamamını kazanmıştır. İktidar yıllarının ortalarında meydana gelen 6-7 Eylül olayları aslında ilerde meydana gelecek Hükümet Darbesi'nin ilk işareti olarak da yorumlanabilir. Dokuz Subay Olayı, Uşak-Kayseri Olayları, Üniversite Olayları, Harbiyelilerin Gösterileri, Meclis Tahkikat Komisyonu'nun kurulması, 555 K Gösterileri (5'inci ayın 5'inde saat 5'te Kızılay'da) gibi olaylar askeri darbeye zemin hazırlayan diğer olaylardan bir kaç diyebiliriz. Yukarıda zikredilen olaylar yanında DP, iktidarını sağlamlaştırmak için özellikle Meclis Tahkikat Komisyonu'nu etkin olarak kullanmaya çalışmıştır. Bu durum büyük tepkilere yol açarken bir yandan da darbeyi siyasal sistemde kabul görmesine etken olan en önemli durumların başında gelmiştir.

27 Mayıs 1960 tarihinde meydana gelen ve emir komuta zinciri dışında gerçekleşen askeri darbesi, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde meydana gelen ve askerin siyasete ilk müdahalesidir. Bu olayla birlikte Türk Demokrasi büyük bir yara almıştır. Darbe kadar darbe sonrası gelişmelerde çok tartışılmıştır. Özellikle tutuklanmalar ve tutuklamalar sonrası Yassıada mahkemeleri bunların en önemli kanadını oluşturmaktadır. 27 Mayıs itibari ile bütün DP milletvekilleri hakkında tutuklanma kararı çıkarılmış ve gözaltına alınan başta Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes olmak üzere bütün bakan ve milletvekilleri Harbiye binasında toplanmıştır. 27 Mayıs'tan itibaren Harbiye binasında tutuklu kalan DP'liler, 10 Haziran'dan itibaren gruplar halinde Yassıada'ya götürülmüşlerdir. 14 Ekim 1960 tarihinde Köpek Davası ile başlayan Yassıada Mahkemeleri, 15 Eylül 1961 tarihindeki Karar Duruşması ile sona ermiştir.

27 MAYIS 1960 HÜKÜMET DARBESİ VE YASSIADA

Darbe ve Demokrat Partili Milletvekillerinin Tutuklamaları

27 Mayıs 1960 tarihinde, sabah saat üç sularında Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk askeri darbesi başlamıştır. Kendilerini Milli Birlik Komitesi olarak adlandıran askeri grup bir süre sonra dönemin en önemli iletişim aracı olan radyoyu ele geçirmişlerdi. Albay Alparslan Türkeş'in sesinden bütün yurtda radyodan yankılanan bildiri, askeri darbenin kesin olduğunu tereddütte yer bırakmayacak şekilde açıklıkla ortaya koymuştur. Bildirinin devamında sokağa çıkma yasağının olduğu söylenmiş ve ıssız Ankara sokaklarında Demokrat Partili avı başlamıştı. İlk hedef olan Çankaya Köşkü'ne doğru tanklı, süvarili birlikler giderken; dönüşlerinde sabık Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ı da yanlarına almışlardı. Bununla birlikte başta bakanlar olmak üzere bütün DP'li milletvekilleri de birer birer evlerinden alınmaktaydı. Toplanma

merkezi olarak Harbiye binasına doğru götürülürken sokaklarda bulunan askerler durdurulan araçlara parolalar sorarak geçişlerine izin vermişlerdi. “*İnkılap*” parolası ile hareket eden araçlar, DP’li milletvekillerini harbiye binasına götürmüşlerdir. Başta Adnan Menderes gibi Ankara dışından bulunan milletvekilleri ise buldukları illerde yakalanıp gözaltına alınmışlardır (Burçak, 1976: 97).

Demokrat Parti Milletvekillerinin Yassıada’ya Götürülüşü ve Mahkeme Heyeti’nin Oluşturulması

Askeri Darbeden hemen sonra Milli birlik Komitesi önceden yaptıkları planı uygulamaya koymaya başlamışlardır. Bu planın ilk aşaması 9 Mayıs, ikinci aşaması Haziran ve üçüncü aşaması 17 Haziran olmak üzere toplam üç katile halinde tutuklanan milletvekillerini Yassıada’ya götürmüşlerdir (Burçak, 1976: 119). Bu götürülüş; otobüslerle önce Ankara Etimesgut Havaalanı oradan uçakla İstanbul Yeşilköy Havaalanına ardından vapurlarla Yassıada’ya şeklinde olmuştur. Burada toplamda var olan altı koğuşa yerleştirilen tutuklular büyük güvenlik önlemleri altında tutulmaktadırlar. Yassıada’nın etrafı 24 saat askeri gemiler tarafından korunmakla birlikte kimi zaman alçak uçuş yapan jet uçakları ve sürekli devriye gezen helikopterler tarafından da korunmaktadır.

29 Mayıs 1960 tarihindeki Milli Birlik Komitesi’nin ilk Bakanlar Kurulu toplantısının ardından alınan karar ve 12 Haziran 1960 tarihinde yayınlanan ve yürürlüğe giren geçici anayasa ile düşürülen hükümet ve mensuplarının yargılanması kararlaştırılmıştır. Yargılamalar için Yüksek Adalet Divanı adında bir mahkeme oluşturulmuştur. Geçici anayasa maddesine göre Reisicumhur ile Başvekil ve vekilleri eski iktidar mebuslarını ve bunların suçlarına iştirak edenleri yargılamak üzere bir Yüksek Adalet Divanı kuruldu. Kurul üyeleri Yüksek Adalet Divanı, Adli, İdari ve Askerî kazaya mensup hâkimler arasından. Bakanlar Kurulunun teklifi üzerine, Millî Birlik Komitesince seçilecek bir Başkan, sekiz aslî ve altı yedek üyeden oluşturuldu. Ayrıca sanıkların sorumluluklarını araştırmak ve haklarında son tahkikat açılarak Yüksek Adalet Divanına verilmeleri gerekip gerekmediğine kararı vermek üzere bir Yüksek Soruşturma Kurulu teşkil edildi. Yüksek Adalet Divanının Başsavcısı ile beş yardımcısı, Yüksek Soruşturma Kurulu Başkan ve üyeleri arasından, Bakanlar Kurulunun teklifi ile Millî Birlik Komitesince tayin edildi. Yüksek Adalet Divanının kararları kesindir; ancak idam kararlarının infazı, kararın Millî Birlik Komitesince tasdikine bağlıdır. Millî Birlik Komitesi üyeleri, bu üyelikten ayrılmış olsalar bile, Yüksek Adalet Divanında, Yüksek Soruşturma Kurulunda ve Divan Savcılığında vazife alamazlar. Yargılanmaları, 1924 tarihli Teşkilâtı Esasiye Kanunu’na

göre, Divan-ı Âliye ait bulunan şahıslar hakkında soruşturma ve yargılama yetkisi dahi Yüksek Adalet Divanı ve Yüksek Soruşturma Kurulu tarafından kullanılır” (Resmi Gazete, 1960, 14 Haziran).

Kanun yayınlandıktan sonra Yüksek Adalet Divanı için önerilen isimlerin sonucunda Cumhurbaşkanı ile Başbakan ve vekilleri, eski iktidar milletvekillerini ve bunların suçlarına iştirak edenleri yargılamak üzere, geçici (1) sayılı Kanunun 6. maddesine göre kurulması gereken Yüksek Adalet Divanı Başkanlığına: Yargıtay Birinci Ceza Dairesi Başkanı Salim Başol getirildi. Aslı Üyeliklere: Yargıtay Dördüncü Ceza Dairesi Başkanı Ferruh Adalı, Yargıtay Üyesi Selman Yörük, Yargıtay Üyesi Abdullah Üner, Danıştay Üyesi Hıfzı Tüz, Danıştay Üyesi Cahit Özden, Askerî Yargıtay Başsavcısı Hâkim General Rıza Tunç, Askerî Yargıtay Üyesi Hâkim Yarbay Hasan Gürsel” (Resmi Gazete, 1960, 22 Eylül) getirildi. Özellikle isimler seçilirken hâkimlerin daha önceki dönemlerdeki faaliyetleri dikkate alınmıştı.

Yüksek Adalet Divanı'nın kurulmasından sonra, sabık vekiller için soruşturmalar yapılmak üzere 18 Haziran 1960 tarihinde Resmi Gazetede yayınlanan geçici madde ile avukat ve hâkimlerden kurulu Yüksek Soruşturma Kurulu kurulmuştur (Resmi Gazete, 1960, 18 Haziran).

“Başsavcılığa Yüksek Soruşturma Kurulu Üyesi Altay Ömer Egesel Başsavcı Yardımcılıklarına: Yüksek Soruşturma Kurulu Üyesi Salim Ertem, Yüksek Soruşturma Kurulu Üyesi Fahrettin Öztürk, Yüksek Soruşturma Kurulu Üyesi, Avni Yurtsever Yüksek Soruşturma Kurulu Üyesi, Faruk Siret Değermen, Yüksek Soruşturma Kurulu Üyesi Orhan Erdoğan, Yüksek Soruşturma Kurulu Üyesi Niyazi Kırdar, Yüksek Soruşturma Kurulu Üyesi Ahmet Bayrak, Yüksek Soruşturma Kurulu Üyesi Hâkim Binbaşı Süleyman Taşar, Yüksek Soruşturma Kurulu Üyesi Hâkim Yüzbaşı Necdet Darıcı, Yüksek Soruşturma Kurulu Üyesi Hâkim Yüzbaşı Servet Tüzün, Yüksek Soruşturma Kurulu Üyesi Hâkim Yüzbaşı Turgut Lüleci” (Resmi Gazete, 1960, 7 Ekim) seçilmişlerdir. Seçilen kişilerin isimleri Millî Birlik Komitesince belirlenmiş ve Yassıda sorgulamaları başlamıştır. Adaya gelen Altay Ömer Egesel³ başkanlığındaki komite 9 ayrı suçtan tutukluları tek tek sorgulamaya almışlardır. 14 Ekim 1960 tarihine kadar sorgulamalar tamamlandıktan sonra iddianame hazırlanmış ve kabul edildikten sonra yargılamalar başlamıştır.

³ 1913-1985 yılları arasında yaşayan hukukçudur. Yassıda mahkemelerinin Başsavcı olarak görev yapmıştır (Detaylı bilgi için bkz. Türkiye Ansiklopedisi, C4).

İngiliz Arşiv Belgeleri Işığında Yargılanmaların Durumu⁴

14 Aralık 1960 tarihinde İngiliz Dışişleri Bakanlığında bulunan belge Yassıada da yargılanan Demokrat Parti Milletvekili Nazlı Trabar'la İgilidir Bu belge İskoçya Dışişlerine Nazlı Tlabar'ın eşi İbrahim Tlabar tarafından gönderilmiştir. Nazlı Tlabar'ın eşi İbrahim Tlabar tarafından yargılama süresince “şahitliklerine müracaat edilebileceği mülahazasıyla bazı kimselere ve kurumlara belge edinmek amacıyla müracaatlarda bulunmuştur (BCA, 1960, Dosya:960/1, Fon: 10.9., Yer: 43.127.1). Nazlı Tlabar vrupa konseyi Türkiye temsilciliği görevinde bulunmuştu. Ayrıca Avrupa Konseyi İstişare Asamblesine gönderilecek olan TBMM temsilcileri arasındaki tek kadın milletvekili idi (Zafer, 1954, 3 Temmuz). Tlabar, 40 ülkeden 900 temsilcinin katıldığı Dünya Gençlik Kongresi'nin Singapur'da yapılan toplantısına gönderilen Türk heyetine de başkanlık yapmıştı (Vatan, 1954, 16 Ağustos). 1955 yılında Strasburg'da düzenlenen Avrupa Konseyi toplantısında Mr. Maclay ile tanışmıştı. Bu yüzden savunmada delil olarak kullanabilmek üzere İskoçya'daki Avrupa Konseyi sekreterliğinden Türkiye'yi burada başarılı olarak temsil ettiğini gösteren bir belge istedi. Eşinin gönderdiği mektubu alan Mr. Maclay başarılı gördüğü bu kişiyi hatırladı. O kişiye nasıl yardımcı olabileceğini sordu. Fakat karar verebilmek için Dışişleri Bakanlığına danıştı. Dışişleri Bakanlığı gerekli bilginin kapalı bir zarf içerisinde itiraz olmadığı takdirde gönderilebileceğini açıkladı. Yapılan görüşmelerde böyle bir girişimin Türk yetkililerce hoş karşılanmayacağı ve özellikle İngiliz bakanının davaya müdahale etmiş olabileceği bu durumda Tlabar'a fayda yerine zarar getirebileceği dile getirildi. Ayrıca Tlabar'ın içinde bulunduğu durum hakkında tam olarak bilgileri olmadığı için nasıl bir karar vereceklerini düşünüyorlardı (FO 195/ 2709).

Sir Bernard Burrows tarafından 25 Ekim 1960 tarihinde Dışişlerine gönderilen raporlardan biri 6-7 Eylül Olayları olarak görülen dava konusuyla alakalıydı. 6-7 Eylül olayları ile ilgili duruşmada yaşananlar ve tanıkların durumu ayrıntılı olarak yazılarak Dışişlerine gönderilmişti. Tanıklardan birincisi eski polis memuru olan ve 1955 yılında Marmara Adası'nda polis güçlerinin şefi olan Hamdi Canoğlu idi. İkincisi Türk Milli Güvenlik servisinin İstanbul şubesinde çalışan Nevzat Emrealp'ti (FO 195/ 2709/5). Üçüncüsü isyan olduğu zaman İstanbul'da trafik polisi olan Orhan Eyupoğlu idi. Dördüncü Serbest gazeteci Aziz Orhan, beşinci kişi Emniyet müfettişi Cemal Sancak, Altıncı kişi Şemsi Güleğin, yedinci kişi ise Malatya Milletvekili Nüvit Yetkin'di.

⁴ FO 195/ 2709.

Raporda ayrıca mahkemenin 24 Ekimde köpek davasının sonuçlandığını gösteren karar metninin okunması ile 25 Ekim’de tekrar açıldığı belirtiliyordu. Arşivlerde bulunan diğer rapor 17 Ekim 1960 tarihinde İstanbul’dan Sir Bernard Burrows’a gönderilmişti. Bu raporda beş maddede davanın durumunu açıklamaktaydı. Birinci maddede yargılamanın ilk iki günkü süreç içerisinde sanıkların kendilerini savunmak için yeterince zaman vermediklerinden şikâyetçi oldukları belirtiliyordu. Ayrıca sanık avukatları da Afgan köpeği iddianamesinde satıcı ile temas kurulamadığından ve belgelere yeterince bakmak için zamanları olmadığından şikâyet etikleri de raporda belirtiliyordu. Raporda eğer başsavcı iki ay içerisinde dava tutanağını tamamlarsa davanın kısa sürede biteceği de belirtiliyordu.

İkinci maddede cumartesi günü davanın durumu ve hakim ve savcılarının nasıl karar alacakları konusunda tutumları belirtiliyordu. Üçüncü maddede yerel basının İstanbul radyosundan bile daha fazla taraflı yayın yaptığı belirtiliyordu. Dördüncü maddede hafta süresince yargılamada yapılan konuşmalar da Türkler diğer kişilere nispeten Menderes sempati duydukları ayrıca vatandaşları ölüm cezasını hak ettiği konusunda ikna etmenin zor olacağı dile getiriliyordu.

Beşinci maddede ölüm cezası üzerine spekülasyonlar yüksek soruşturma komisyonunun bir üyesinin Menderes için ölüm cezasının kaçınılmaz bir son olduğunu söylemesi, başka çıkış yolu olamayacağına ilave etmesi ayrıca köylülere Menderes’in ölümsüz olmadığı ve beyaz atını süren bir Mesih olmadığına inandırılması gerektiği dile getiriliyordu (FO 195/ 2709/5).

İngiliz raporlarından bir diğeri de 5 Ekim 1960 tarihinde Sir Bernard Burrows tarafından Dışişlerine gönderilen rapordur. Raporda İstanbul’da Başkonsolos H.M’ den Yassıada duruşmaları sırasında yaşanan olaylar anlatılıyordu. Ayrıca duruşma sırasında kişilerin davranışları ve fiziksel özellikleri de raporda yer almıştı. “*Celal Bayar, Adnan Menderes, büyük millet meclisi ve kabine üyelerinin saat 10’da yargılanmaları başladı Sanıklar elleri kelepçesiz tek olarak on dosya ile birlikte askeri birlikler tarafından getirildi. Salona Celal Bayar, Adnan Menderes, Medeni Berki İzzet Akcal, Ethem Menderes, Fatih Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan getirildi. Sanıklar aynı sırada birbirine yakın oturuyorlardı. Sanıkların başları önünde idi. Bakanların yüzlerinde korku ifadesi vardı. Celal Bayar’da ise duruşma süresince fiziksel veya duygusal işaret yoktu. Kendine güvenen bir tavır vardı. Önüne bakıyor etrafına bakmıyordu. Sağlıklı bir görüntüsü vardı kesinlikle intihar girişiminde bulunan biri gibi durmuyordu (FO 195/ 2709/5). Diğer taraftan Adnan Menderes fiziksel olarak iyi görünmüyordu. Yanakları ve gözleri çökmüş çene kemikler görünüyordu. Menderes oldukça*

hasta adam izlenimi veriyordu. İddianame okunduktan sonra zorlukla kürsüye alındı ve konuşmak için hâkimden izin istedi. Zayıf ve titreyen ses tonuyla konuşuyordu son beş ayda tek başına hücrede kaldığı ve gardiyanlar dâhil kimseyle konuşmadığı için nasıl konuşmayı neredeyse unuttuğunu belirtiyordu. Bu insanlık değil diye bağırdı. Adada diğer insanlar ve görevliler olmasına rağmen ada komutanı yalnız bulunduğu alanda kısa yürüyüşlere izin veriyordu. Omuzlarında hafif bir şekilde eğerek ellerini ovalıyordu. Buda merhamet dilenmiş izlenimi veriyordu. Gazeteciler, izleyicilerin çoğu bu olaya üzüldü. Gazetecilerin ve diğerlerinin büyük kısmı da bu olaydan dolayı çok üzüldüklerini söylüyorlardı. Bir dönemin Menderes'inin bu duruma düştüğü için öfkeliydiler. Sanıkların bir iki olay hariç çoğu ağırbaşlı ve sakindi. Ortam oldukça havasızdı. Sanıkların çoğu iyi giyimliydi. Fatih Rüştü Zorlu önemli ölçüde kilo kaybetmişti. Diğerleri iyi görünüyordu. Refik Koraltan beyaz saçları ve zayıflamış hali ile neredeyse tanınmaz haldeydi". Raporda fiziksel durumları belirtildikten sonra İddianamenin okunmasının dört saat aldığı da dile getiriliyordu (FO 195/ 2709/5).

Duruşmayı 700 den fazla kişi izlemekteydi. Davayı takip eden 200 gazetecinin yarısı yabancı basın mensuplarıydı. Bunların içerisinde davayı gün gün takip eden dokuz İngiliz gazeteci vardı. C.N.U'nun beş üyesi, İçişleri Bakanı dâhil sanıkların arkadaşları sanıkların akrabaları, üniversite profesörleri ve öğrenciler, yerel vatandaşlar, askeri yetkililer, Hollanda ve Romanya Konsolosu, U.S.A konsolos yardımcısı, Federal Almanya, İran, İtalya Yugoslavya ve Sovyetler Birliği temsilcileri katıldı. Ayrıca Pakistan ve Afganistan Askeri Ataşesi de davayı takip eden diğer kişilerdi. Yassıada'da basın mensupları için düzenlemeler iyi noktadaydı (FO 195/ 2709/5).

Eylül ayı boyunca raporlar düzenli olarak gönderilmekteydi 4 Ekim 1960'dan 15 Eylül 1961'e kadar süren Yassıada duruşmalarının karar kısmı da 16 Eylül ve 17 Eylülde dışişlerine rapor olarak gönderilmişti.⁵ 15 Eylül'de Mr. Whitteridge tarafından İngiltere'ye gönderilen raporda mahkemenin devam ettiği ve bugün kararın okunduğu belirtiliyordu. Karar kısmında Celal Bayar, Adnan Menderes Fatih Rüştü Zorlu, Hasan Polatkan, Refik Koraltan, Agah Erozan, İbrahim Kirazoğlu, Hamdi Bozbağ, Nusret Kirişcioğlu, Bahadır Dülger dâhil 10 kişiye idam cezası verildiği belirtiyordu (FO 371/160792). Aynı gün gönderilen ikinci raporda ise mahkemede yaşanan durumlar ayrıntılı olarak rapor ediliyordu. Bu raporda,

⁵ 592 sanığı, 1068 tanığı ve 150.000 izleyicisiyle, kararlar defterine geçen 18 davası ve 11 ay 1 günlük mesaisiyle 10 yıl 13 günlük Demokrat Parti iktidarının Yüksek Adalet Divanı önündeki hesap günleri olmuştu.

idam cezası verilen 10 kişiye ilaveten iki kişiye daha idam cezası verildiği belirtiliyordu. Bu kişiler, Emin Kalafat ve Baha Akşit idi. Ayrıca o güne kadar 31 kişinin beraat ettiği, 20 kişinin ömür boyu hapisle cezalandırıldığı, sanıkların bir kısmının da 4 ile 15 yıl arasında hapis cezası aldığı belirtiliyordu (FO 371/160792). 16 Eylül'de gönderilen raporda, M. Zorlu ve M. Polatkan'ın idam edildiği Adnan Menderes'in ise sağlık kontrolüne izin verinceye kadar idam edilmeyeceği belirtiliyordu. 17 Eylül'de gönderilen raporda ise Adnan Menderes'in öğleden sonra idam edildiği belirtiliyordu.

Karar duruşması İngiliz Basınında da sıklıkla yer almaktaydı. The Times 15 Eylül'de Menderes rejiminin 15 adamı idamla yargılanıyor başlığıyla çıktı. Duruşma sırasında Adnan Menderes'in burada olmadığı ve cezaevi koşullarında hasta olarak yattığı belirtiliyordu. Hastalığının kötüye gittiği ve dört doktorla birlikte İstanbul Üniversitesinden bir profesöründe burada bulunduğu dile getiriliyordu. Bu dönemde hastalığıyla ilgili teşhis konulmadığı mide rahatsızlığı çektiği tam detaylı teşhis için İstanbul'a gönderilmesi gerektiği yazılıydı. Gazeteciler Menderesin yatağında yattığı hücreye alındı. Gazeteciler hücrede Menderesin durumu ayrıntılı olarak açıklamışlardı. "*Gözleri kapalı grimsi mavi renkteydi. Göğsü açık mavi pamuk gömlek giymişti. Gazeteciler Adnan Menderesin iki şekilde hasta olabileceğini belirtmişlerdi. birinci olarak ilaç içerek intihar etmek istediği, ikinci olarakta duruşmanın heyecanına dayanamayarak hasta olduğu idi. "Kendisine oksijen verilmekte idi (The Times, 1961, 15 September). Adanın komutanı Menderesin sağlık durumuyla ilgili ileriki günlerde yayınlanmış bülten verileceğini söyledi. Fakat yargılamanın sonuna kadar askeri yetkililer tarafından başka bilgi verilmediğini de dile getirmekteydi. Gazetecilerden biri son dönemlerde bu olayların bir benzerini Bulgaristan'daki halk mahkemelerinde gördüğünü dile getirmekteydi.*

Daily Herald gazetesi, 20 Eylül 1961 tarihinde yayınladığı nüshasında olayı barbarca bir karar olarak değerlendirmekteydi. Ayrıca Cemal Gürsel'e bu nasıl bir müttefiklik adıyla bir yazı kaleme almıştı (Daily Herald, 1961, 20 September).

Sunday Telegraph, 17 Eylül 1961 tarihli sayısında, cuntacıların iki Türk liderini astıklarını belirtiyordu. Gazetenin Avrupa şefi Anthony Mann tarafından kaleme alınan tutuklu eski başbakanın komadan çıktığı belirtiliyordu. Menderes rejiminin iki eski bakanı Dışişleri Bakanı Fatih Rüştü Zorlu ve Maliye Bakanı askeri cunta tarafından yargılama kararının verilmesinden sonra idam edildi (Sunday Telegraph, 1961, 17 September).

The Times, 25 Eylül 1961 tarihli sayısında davayı geçmişten beri en uzun

ve en büyük dava olarak nitelemişti. Bu davanın cuntacılar tarafından yapıldığı, Atatürk düşünce sistemine büyük ölçüde zarar verdiğini belirtiyordu (The Times, 1961, 25 September). 17 Ağustos tarihli yazısında ölüm kararları uygulanacak mı diye bir yazı kaleme aldı (The Times, 1961, 17 August). Aynı gazete davanın sonuçlanmasından önce 18 Ağustos 1961'de yaşanan bu olayla birlikte Atatürkçü düşüncenin tehlikede olduğu ve bu olayın demokrasinin sonu olduğunu gündeme getiriyordu (The Times, 1961, 18 August).

İnfazlarla ilgili olarak İngiliz basınında da haberler yayınlanmıştı. Time and Tide, Menderes: Siyasi Cinayet, başlığıyla 21 Eylül'de Adnan Menderes'in asılması olayını haber yapmıştı. Haberde Birleşik Devletler ve İngiltere, Adnan Menderes'in asılmasıyla ilgili protestolara dikkat çekmişti. Protestoların düşük seviyede olduğunu belirtiyordu. Haberde Şimdiki yönetimin Menderes'i bir diktatörlük kurmak için idam ettiklerini belirtiyordu. Askeri hükümetin subayları Menderes'i muhafazakâr Müslüman gibi ülkeyi yönetmekle suçluyorlardı. Yargılanma sürecinde yolsuzluk ve rüşvetle suçlanıyordu. Bu durumda bile yolsuzlukla ilgili olarak özgür bir basın olmadığı dile getiriliyordu. Menderes'in yanlışları olduğunu dile getiriyor ama yaptığı ekonomik reformlarla yoksul Amerika'ya kendini adayan Roosevelt's New Deal gibi kendisini köylü kesimi geliştirmeye adanmış olduğunu belirtiliyordu. Şimdiki rejimin aynı başarıyı gösteremeyeceğini buldukları gücü kaybettikleri takdirde Menderes'in yaşadıkları olaylardan daha büyük olaylara maruz kalacakları belirtiliyordu. Castro Rejiminin çalışanlarını öldürdüğü zaman özellikle batı ülkelerinden büyük bir tepkinin geldiği belirtiliyordu. Castro tarafsız ve eleştiriye açıktı. Bu olayla ilgili olarak Türkiye'nin güçlü bir protestosu NATO Müttefikliği bağlamında güney ve doğuyu zayıflatabilir. Türkiye'yi dostane biçimde siyasi cinayetleri kınadığımızı nasıl inandırabiliriz (Time and Tide, 1961, 21 September) demektedir.

15 Eylül 1961 de Sir B. Burrows Türkiye'deki yargılanmalarla ilgili olarak dışişlerine bir rapor gönderdi. Raporda, Amerika Birleşik Devletleri Büyükelçisine verilen talimatın Cemal Gürsel'e iletilmesi isteniyordu. Başkan Kennedy'nin gönderdiği talimatta Türkiye'de başlayacak olan NATO tatbikatının olması ve özellikle Amerikan askerlerinin bu tatbikata katılacak olmasından dolayı yargılanmalarda infaz kararı verilmesi dolayısıyla büyük endişe duyduğu belirtiliyordu. Bu nedenle başkan yargılama kararlarının ertelenmesini istiyordu. Bu mesaj, büyükelçi tarafından iletildi fakat mesajın orijinali teslim edilmedi. Raporda ayrıca diğer ülke büyükelçilerinin durumu da ele alınmıştı Alman Büyükelçi endişeli görünüyordu yargılama sürecinden olumlu karar çıkacağı konusunda

kuşkuluydu. Bu konudaki görüşlerini Selim Sarper'le de paylaştı (FO371/160214). Pakistan Büyükelçisi de Pakistan başkanından gelen mesajın iletmenin hiçbir önemi olmadığını söyledi. Yargılanma süreci ve infaz haberleri Londra'da da büyük bir endişeye sebep olmuştu. Komitenin kan dökmeden bu süreci nasıl yürütülebileceği konusunda endişeler oldukça fazlaydı. Özellikle karar duruşmasında müttefik ülkelerin kaygılarını dikkate almaları gerektiği dile getirildi.

6 Eylül 1961 tarihinde. İngiliz Büyükelçiliğinden Dışişlerine gönderilen raporda, Yassıada yargılanmaları süresince yaşanan olayları düzenli olarak İngiltere'ye iletildiği belirtiliyordu. 15 Eylülde karar duruşmasının yapılacağı ve yüzlerce sayfa süren gerekçeli kararın birkaç gün içerisinde tamamlanacağı belirtiliyordu. Kararların açıklanacağı gün Dışişleri Bakanlığı bazı büyükelçileri davet etti. Fakat davet edilen büyükelçiler daveti kabul etmeyerek, katılmayacaklarını açıkladılar. Ayrıca konuyla ilgili olarak İngiliz ve Amerikan gazete muhabirler, İstanbul radyosu ve hükmet basınının başı Türk hava Kuvvetlerinde görevli Albay Çağlar ile de görüşme yapmışlardı (FO371/160791). Albay Çağlar iki İngiliz gazeteciye verdiği demeçlerde infaz edilecek kişi sayısının belli olmadığı milli birlik komitesinin mahkeme tarafından verilen ölüm cezalarını otomatik olarak onayladığını belirtiyordu: *Mahkeme kararları Ankara'ya gönderilecek Milli Birlik Komitesi onayladıktan sonra on iki ile on dört saat sonra İstanbul'a geri gönderilecek Bu nedenle cumartesi sabahı erken saatlerde infazlar olabilir.*” Çağlar basın mensuplarına ilave olarak yargılamalarda komitenin ordunun kararlarını uyguladığını belirtmiştir. İngiliz gazeteciler, Çağlar'ın açıklamalarına yorum yapmamışlardı. Kendileri Albay Çağlar'ın komiteye çok yakın olduğunu ve orduda görevinin tam olarak bilinmediğini açıklamışlardı (FO371/160214).

Burrows, 3 Mart 1961'de Kraliçenin Türk Dışişleri Bakanı'na çok güçlü bir tavsiyede bulunduğu söz etti. Kraliçe Gürsel'e 6 Mart'ta Ankara'da görüştüklerinde, eski cumhurbaşkanı, başbakan ve diğerleri Yassıada davası sonucunda infaz edilirse yurt dışında yol açacağı kötü izlenimi bizzat söylerse çok yararlı olacağını vurguladı. Burrows Majesteleri için bu tür mesele hakkında konuşmanın çok olağandışı olacağını düşündüğünü ama 24 Mart 1961'de Miller'a bu konuda şahsi bir mesaj göndereceğini söyledi. Sarper böyle bir öneride bulunduğu bilinmemesinin kendisi için hayati önem taşıdığı altını çizdi (FO371/160214/CT1016/49).

11 Eylül 1961 tarihinde gönderilen raporda konu yine Yassıada yargılanmaları idi. Yargılanmaların kararlarının 15 Eylülde ilan edileceği belirtiliyordu. Yargılanma hükümleri Milli Birlik Komitesi tarafından ilan

edilecekti. İdamlara gerek yurt içinden gerekse yurt dışından tepkilere rağmen komitenin mahkeme tarafından verilen cezaları onaylayacağı belirtiliyordu. Duruma bakıldığında Amerikalılar ve Fransızlar ile infaz sürecinden önce bir anlaşma yapılabileceği umundaydılar. Fakat raporlarda bu sorunun Türkiye'nin iç meselesi olduğu belirtilerek fazla yorum yapmamaya özen göstermişlerdi. Eğer infaz cezası onaylanırsa Menderes'in 1959 yılında İngiltere Gatwick'de uçak kazasından kurtuluşu ve Kıbrıs sorununun bir bölümünde yaptığı çözümler ile halk tarafından sempati duyulduğu bu durumda halk da bir tepkinin olabileceği dile getiriliyordu (FO 371/160214).

Daily Express Gazetesi de 16 Ekim 1961 tarihli yazısında ülkenin devlet başkanı Cemal Gürsel'in bir hafta içinde Eski başbakan Adnan Menderes'in infazı sonrası kraliçe ile tartışmalı bir konuşma yaptığını yazmıştı. Kraliçenin bu yapılan uygulama ile anayasayı ihlal ettiğini ve bu durumun dünya devletleri tarafından protesto edildiğini belirtti. Cemal Gürsel'de cevabında bu kararın anayasal gelişme için zorunlu olduğunu dile getiriyordu (Daily Express, 1961, 16 October).

Sonuç

27 Mayıs 1960 Darbesi, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde askerin siyasete ilk müdahalesidir. Emir komuta zinciri dışında, bir grup subay tarafından yapılan bu darbe, günümüzde hala tartışmalara yol açmaktadır. Cumhuriyetin kuruluşundan sonra ilk kez bir Başbakan ve Bakanlar Kurulu üyelerinin idam cezası ile yargılanıp ve bunlardan üçünün cezasının tatbiki ile sonuçlanan yargılama sürecine gidişat ve yargılamalar, dava duruşmaları gerek yurtiçinde gerekse dış dünya kamuoyunda da takip edilmekteydi. Özellikle İngilizler tarafından duruşmalar gün gün takip edilerek National Office gönderilmekteydi. Ayrıca Yassıada mahkemelerinde yargılanan milletvekillerinin de suçlama ve savunmaları da İngiliz raporlarında yer almaktadır. Raporlar içerisinde Demokrat Parti Milletvekili Nazlı Tıbar'ın eşiyle ilgili eşinin yargılama sürecinde etki edebilecek deliller hakkında yardımcı olunması amacıyla bilgi istediği belirtilmekteydi. Ayrıca Mr. Hyde, Mr. Maclay, Sir Bernard gibi kişilerde duruşma salonlarına katılarak ve günlük basından çıkan haberleri düzenli olarak İngiltere'ye göndermekteydiler.

Duruşmayı 700 den fazla kişi izlemekteydi. Davayı takip eden 200 gazetecinin yarısı yabancı basın mensuplarıydı. Bunların içerisinde davayı gün gün takip eden dokuz İngiliz gazeteci vardı. C.N.U.'nun beş üyesi, İçişleri Bakanı dâhil sanıkların arkadaşları sanıkların akrabaları, üniversite

profesörleri ve öğrenciler, yerel vatandaşlar, askeri yetkililer U.A.R. Başkonsolosu, Hollanda ve Romanya Konsolosu, A.B.D. konsolos yardımcısı, Federal Almanya, İran, İtalya Yugoslavya, Sovyetler Birliği temsilcileri katıldı. Ayrıca Pakistan ve Afganistan askeri ataşesi de davayı takip eden diğer kişilerdi. Özellikle Avrupa basını davayı takip etmekteydi. İngiliz Arşiv belgelerinde ise bu konunun gün gün takip edildiği anlaşılmaktadır. Dokuz İngiliz gazeteci duruşmaları takip ederek büyükelçiliklere gönderiyor Büyükelçi de mahkeme sırasında yaşananları ayrıntılı raporlarla birlikte dışişlerine göndermekteydi.

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri

BCA, Dosya:960/1, Fon:10.9., Yer:43.127.1, Tarih:1960

FO 195/ 2709

FO 195/ 2709

FO 195/ 2709/3

FO 195/ 2709/4

FO 195/ 2709/5

FO 195/ 2709/5

FO 195/ 2709/6

FO 371/160214

FO 371/160792

FO 371/160792

FO371/160214

FO371/160214/CT1016/49

FO371/160791

FO371160214

C. ATLI

KAREFAD, ÇAKÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi/ Journal of Faculty of Letters
Cilt/Volume: 8, Sayı/Number: 1, (Nisan/April 2020): 65-83 (Atf için/To cite).

Gazeteler ve Dergiler

Aydın Tarihi, 157 (1-31 Aralık 1946).

Daily Herald, 20 September 1961.

Daily Express 16 October 1961.

Resmi Gazete, S. 10525, 14 Haziran 1960.

Resmi Gazete, S. 10529, 18 Haziran 1960.

Resmi Gazete, S. 10610. 22 Eylül 1960.

Resmi Gazete, S. 10623, 7 Ekim 1960.

Sunday Telegraph 17 September 1961

The Times 15 September 1961.

The Times 17 August 1961.

The Times 18 August 1961.

The Times 25 September 1961.

Time and Tide 21 September 1961.

Ulus, 20 Mayıs 1945.

Vatan, 16 Ağustos 1954.

Zafer, 3 Temmuz 1954.

Kitaplar

Ahmad, F. (2006). *Modern Türkiye'nin Oluşumu* (çev. Y. Alogan). İstanbul: Kaynak Yayınları.

Akşin, S. (ed.). (1997). *Çağdaş Türkiye 1908-1980, Türkiye Tarihi*, Cilt 4. İstanbul: Cem Yayınevi.

C. ATLI

KAREFAD, ÇAKÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi/ Journal of Faculty of Letters
Cilt/Volume: 8, Sayı/Number: 1, (Nisan/April 2020): 65-83 (Atf için/To cite).

Albayrak, M. (2004). *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*.
İstanbul: Phoenix Yayınları.

Bozdağ, İ. (1975). *Demokratik Parti ve Ötekiler*. İstanbul: Kervan
Yayınları.

Burçak, R. S. (1976). *Yassıada ve Öncesi*. Ankara: Çam Matbaası.

Eroğul, C. (1970). *Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi*. Ankara: A.Ü.
Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayinevi.

Karpat, K.H. (1996), *Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Ekonomik, Kültürel
Temeller*. İstanbul: AFA Yayınları.

Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 4.